

Bevezetés – a felelősség kezdetei

A felelősségi jog gyökereit már a római jogban is fellelhetjük, jóllehet a felelősség mint elvont elméleti kategória és kifejezés csak a XVIII. század közepén jelenik meg. Korábban pusztán állambölcséleti, filozófiai síkon használták,¹ egyesek szerint Franciaországban, jogi fogalomként a Code Civilben.² A recipiált felelősségi rendszer, elsősorban a *lex Aquilia*,³ azon belül is az iniuria átvétele,⁴ és annak jogtudósok által történt kritikátlan fenntartása évszázadokra megnehezítette a jogterület fejlődését, és mind Európában, mind hazánkban hosszú időre és számos vitára volt szükség, míg a római jogi kereteket sikerült a változó életviszonyokhoz tágitani, és a mai szabályozási keretek általánosan elfogadottak lettek.

A büntetőjogi felelősség kérdéskörét illetően évszázadokon át vita folyt a büntetés alapproblémájának kielégítő megoldását, létjogosultságát, alapjait és mibenlétét illetően. A magánjog fejlődéstörténetét böngészve viszont azt láthatjuk, hogy ezt a kérdéskört kevésbé érintették meg ezek a problémák, amelynek következtében itt a felelősség kérdésköre is jóval nehezebben indult meg saját fejlődési útvonalán.

A felelősségi rendszer alapjait tekintve a fejlődéstörténetben kevés, a rendszer alapjait módosító változás történt, sokkal inkább a felelősségi rendszer finomhangolása és az aktuális élethelyzetekhez simulása figyelhető meg. A XVIII. században a gazdasági élet átalakulásával és felgyorsulásával újonnan megjelenő felelősségi tényállások egyre inkább sürgették az addig tisztán büntetőjogban elhelyezett felelősségi rendszer újragondolását.⁵ A felelősségi elvet évszázadokon át a római jogi alapokba, a magándeliktum fogalmába süllyesztve, alapvetően egy, a büntetőjogon belüli büntetőszabályra építették fel, és általánosságban ezt a vétkességet tették zsinórmértékké és megkérdőjelezhetetlen alapjává a felelősség valamennyi formájának.

Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a római jog nem ismerte a kártérítést, mint a büntetéstől fogalmilag elkülönülő jogkövetkezményt, amely a károkozást automatikusan követi akkor is, ha az elkövető büntetőjogi felelőssége nem megállapítható, vagy nem is vizsgálendő. Azt pusztán magándeliktumként (a sértett hajdani magánbosszújának törvényesen tarifált váltságaként)⁶ fogja fel, amely a tettes halálával megszűnik, viszont több tettes esetén halmozottan jelenik meg (és nem egyetemlegesen).⁷ A vétkesség tehát akként válhatott a magánjogi kártérítési tényállás egyik nélkülözhetetlen alapelemévé, hogy egyrészt nem volt önálló büntetőjogág a büntetőjogi tényállások elkülönítésére, másrészt magát a kontraktuális kártérítést is „deliktum”-ként, *delictum civile*-ként kezelték már a praetori jogban. Ha pedig a kártérítésre alapot adó tényállás deliktum (jóllehet bűncselekmény és büntethetőség nincs), akkor annak elengedhetetlen tényálláseleme a vétkesség.⁸ Ezért a jogtudományt kevésbé foglalkoztatta az a kérdés, hogy miért csak egy büntetőjogi szabályon alapuló vétkes jogsértésből származhat magánjogi felelősség, miért ne lehessen önálló, minden büntetőjogi hozzácsatolástól

Mireisz Tímea

A büntetőjogi és a magánjogi felelősség szétválásának áttekintése a magyar jogtörténetben I.

mentes felelősség, amelyről a jogelmélet általában véve nem vett tudomást.

Létezett ugyan a veszélyes üzemek újkori megjelenése előtt is egy felelősségi alakzat, amely független volt az elkövető vétkességétől⁹ – azonban a római jogban a legszigorúbb, szűk körben érvényesülő, míg a középkor idejére később teljesen negligált *custodia* felelősség a vétkességi alapokon nyugvó felelősségi rendszer elméletébe nem illett bele, ezért ez a felelősségi forma is egészen az újkorig a vétkességen alapuló rendszerbe lett erőltetve.¹⁰ Justinianus¹¹ idejében kezdődött el az a folyamat, amelyet a glossátorok szilárdítottak meg, és amelyet a pandektisták is automatikusan fenntartottak. Eszerint kizárták vagy csupán a culpa egyik vétkességi formájává tették a *custodia* felelősséget¹² (majd végleg háttérbe szorítva azt), és egyedüli lehetőségként tartották fenn a vétkességi elvet. Egyesek szerint a vétkességi elv lassan, a magánbüntetések *compositio* jellege folytán kezdett kialakulni a „rideg jogellenességet” (amely kezdetben tárgyi felelősség) magában foglaló *iniuriából* a deliktum szubjektív elemeit is tartalmazó szubjektív bűnösségi tényállási elemmé.¹³

Ez a koncepció tette lehetővé, hogy a felelősségnek sokáig csupán a büntető felelősség keretein belül legyen létjogosultsága, és egészen a XVIII. századi kodifikációs hullámig (német, porosz, francia kódexek) a magánjogi felelősség is kizárólag a büntetőjogi felelősség keretein belül élvezhetett valamely csekély létjogosultságot. Ezáltal a kezdeti felelősségi keretek hol kizárták, hol általánosságban korlátozták a felelősség megállapítását, és a magánjogi kártérítés érvényesíthetőségének lehetőségét akképpen, hogy csak egyes büntető tényállásokra korlátozták azt, vagy épp ellenkezőleg, a büntetőjogi szabályokat ruházták fel magánjogi vonásokkal.

Ez a kétirányú távolodás, a magánjogi felelősség büntetőjogi felelősségből történő különválasztásával (jóllehet jogkövetkezményeiben a megtorló vétkességfogalom megtartásával), és polgári törvénykönyvekbe (ahol volt) történő felvétellel,¹⁴ valamint a büntető jellegű vétkességfogalomnak először végletekig való kiterjesztésével, majd az újfajta, vétkességtől független felelősségi alakzatok (például veszélyes üzemi felelősség) sürgető betörésével ment végbe.

Jelenleg azonban a jogdogmatikai fejtegetések és a vétkességi tan bírálatát, valamint a magánjogi felelősség büntetőjogi jellegétől történő független alakzatok megje-

lenésének ismertetését mellőzve kizárólag a magyar fejlődés szempontjából és a magánjogi felelősségnek a büntetőjogi felelősségtől történő elválását vizsgáljuk.

II. Polgári jogi és büntetőjogi felelősség közötti alapvető különbségek

A felelősségen belüli jogi felelősség két alapvető fajtája a büntetőjogi és a polgári jogi típusú felelősség. E két felelősségi típus között olyan lényeges különbségek vannak, amelyek kialakulását éppen azért dolgozta ki a joggyakorlat, mert nélkülük számos esetben nem kínálkozott lehetőség a megfelelő felelősségre vonásra és hiányzott a megfelelő jogvédelem.

Az első ilyen lényeges különbség a felelősség alkalmazásának a köre, azaz annak jogalkotó általi kijelölése, hogy milyen tényállásokra ismeri el a felelősség jogkövetkezményeinek alkalmazását, és melyekre nem. Eszerint a felelősség alkalmazhatóságának körét (kezdetét) már csekélyebb esetekre, például kísérletre is megállapítja, még olyanokra is, amelyek kizárólag büntetőjogi szankcióval sújthatók, a polgári jogi felelősség azonban nem állapítható meg, mert a jogalkotó vagy nem kíván, vagy nem tud reagálni rá.¹⁵ Ebből fakad az, hogy a polgári jogi felelősség általános felelősségi formulával dolgozva aszerint differenciál, hogy kontraktuális vagy deliktuális károkozásról beszélünk. A büntetőjog azonban taxatív meghatározza és egyéniesíti azokat a magatartásokat, amelyek elkövetése alkalmas a felelősség megállapítására.

A büntetőjogi és a polgári jogi felelősség szétválasztásának hiánya és/vagy a polgári jogi felelősség kizárólag büntető jogi felelősségen belül történő értékelése nem teremti meg a lehetőséget annak, hogy a felelősség és az érte megállapítandó jogkövetkezmény egyéni (kár kiküszöbölése) és társadalmi (bűncselekmény elkövetése, kár okozásának megelőzése) hatásait megfelelően fejtsse ki. Eörsi – ugyancsak kritikával – ennek kapcsán taglalja művében a mennyiségi alapon történő különbségtételt is, amely szerint a büntetőjogi felelősség nagyobb, míg a polgári jogi felelősség kisebb társadalmi veszéllyel járó magatartások ellen nyújt védelmet.¹⁶

Sem a társadalomra veszélyesség mértéke, sem a felelősség alkalmazásának a köre nem igazolhatja a különbségtételt, sőt sokkal inkább tekinthetők e tényezők közös nevezőnek, miszerint a felelősséget megalapozó magatartások egyaránt megvalósítják valamely alapvető jog (alapelv) és a közrend sérelmét. Közös vonás továbbá a vétkesség, mint a felelősség előfeltétele, azonban míg büntetőjogi felelősség bűnösségen alapulhat, addig a polgári jogi felelősség alapját tekintve differenciálódott egyéb, a fentebb megemlített, vétkességtől független alakzatokra is. A vétkesség megállapításához szükséges követelmények pedig mindkét jogágzatban eltérnek egymástól.¹⁷

Alapvető különbség, amely miatt a polgári jogi felelősség büntetőjogba történő „annektálása” nem szerencsés, hogy a magánjogban a vétkesség fokának általában nincsen jelentősége, és a szankció mértéke a kárhoz igazodik,

a büntetőjogi felelősségnél viszont a szankció mértéke nagymértékben függ a bűnösség fokától.

Mindkét jogágzat felelősségi típusát alkalmazni szükséges, irányultságuk azonban más.¹⁸ Az a hiány, amelyet a felelősség egységes kezelése, majd a felelősségnek kizárólag a büntetőjogban történő alkalmazása okozott, hosszú fejlődés eredményeként jutott el addig a felismerésig, hogy a felelősségtípusok irányultsága a szankciók eltérő irányultságát is eredményezi, vagyis nemcsak hogy bizonyos esetekben, de egy esetben sem helyettesítheti egyik a másikat, és külön történő kezelésük és párhuzamos alkalmazásuk nem csak lehetséges, de szükséges is. A büntető és a polgári jogi felelősség komplementer jellege¹⁹ teszi lehetővé, hogy a különböző jogterületekre tartozó, megsértett érdekek teljes mértékben kiegyenlítésre kerüljenek.

Az érdeksérelem súlya a magatartás súlyának megítélésakor jelentős tényező, azonban nem a sérelmet szenvedett fél szempontjából, hanem gazdasági, politikai és egyéb állami célok érvényesítése során bír jelentőséggel. Az egyén szempontjából lényeges szempont a megsértett jog teljes kiegyenlítése. Míg azonban a büntetőjogi felelősség esetén a jogsértő az állammal (mint a társadalom összességével) áll szemben, addig a polgári jogi felelősség esetén közvetlenül a jogsérelmet szenvedő és a jogsértő. A polgári jogi felelősség emiatt a magánjogi jogviszonyokban fellépő érdeksérelmek sértett részére történő közvetlen kiegyenlítését szolgálja. A büntetőjogi felelősség ezzel szemben csak az általa kijelölt súlyosabb esetben és nem (csak) az egyén, hanem a társadalom ellen elkövetett sérelmet szankcionálja.²⁰ A büntetőjog egyéniesítő, míg a polgári jogi a társadalom átlagosított követelményeiből (egy általános zsinórmértékből) indul ki.²¹

A büntetőjogi és a polgári jogi felelősségre adott ezen eltérő válaszok miatt a jogkövetkezmények is eltérő képet mutatnak. A felelősséget alapító magatartás megítélése közötti különbség tehát lényeges. Míg a büntetőjog a generális és a speciális prevenciót állítja középpontba, jogkövetkezménye pedig a büntetés, addig a polgári jog törekszik valamiféle speciális prevencióra, azonban általános jogkövetkezménye a kártérítés.

A büntetőjogi felelősség a speciális és a generális prevenciót megelőzően évszázadokig a retorzióra épült (és ez sok helyen a mai napig így is maradt), míg a polgári jogi felelősség elsősorban a reparációt, a jóvátételt, a kompenzációt kívánja érvényre juttatni.²² A polgári jogi felelősség jogkövetkezménye ezért sokkal cizelláltabb, mint a büntetőjogi, ugyanakkor ebből adódóan kevésbé egyéniesítő, mint a büntetőjog – mértéke legalább az okozott kárnak megfelelő kártérítés. A reparatív és a represszív szemlélet ezért meghatározó jelentőséggel bír.

Ugyanígy nemcsak a jogkövetkezmények tekintetében, hanem a jogkövetkezmények alóli mentesülést illetően is alapvető különbség, hogy a polgári jogi felelősség jogkövetkezménye a kártérítés a megfizetésével véget ér, a büntetőjogi felelősség esetén viszont éppen a jogkövetkezmények diverzitása miatt a joghátrányt a jogsértő további életére kihatóan számos területre kiterjeszthetik.

A bizonyítás tekintetében is eltérő irányú fejlődés figyelhető meg: a büntetőjogban a felelősségre vont sze-

mély mindaddig ártatlan (azaz a felelősségét nem lehet megállapítani), amíg bűnösségét kétséget kizáróan nem bizonyították. A polgári jogi felelősség különválásával azonban inkább olyan tendencia kialakulása figyelhető meg, amely szerint a károkozót mindaddig vétkesnek kell tekinteni, amíg nem menti ki magát.

III. Felelősség a középkori magyar jogtörténetben, a *Tripartitum* „felelősségi” szabálya

A felelősség elkülönülésének hiánya a középkorban, amelyben maga a polgári és a közjogi (büntető) szabályok is keveredtek,²³ nem okozott jelentősebb problémát. A kezdeti magán- és vérbosszú intézményét hamar felváltotta a sértett fél, közösség magánjogi jellegű kompenzálása (magánbüntetés), mely a sértő és a sértett (vagy családja) közötti alkufolyamat eredményeként alakult ki, és amely által a felelős személy halála elkerülhető volt.²⁴ A károkozásért való felelősség azonban legnagyobb részt retorziós célokat szolgált. A keresztény egyház befolyása is csillapította némiképp a kegyetlen szankciókat, de azért, hogy a károsult dolog értékének többszörösét rendelte el megfizetni, igencsak korlátozta a tényleges kompenzáció lehetőségét.²⁵

A középkori Magyarországon eltérően ítélték meg a köz- és magánbűncselekményeket. Az állam hivatalból kizárólag közbűncselekmények, mint például felségsértés, árulás, hivatali bűncselekmények esetében járt el. Az egyén saját érdekei megsértése miatt maga vagy nevében családja felléphetett vádló szerepében, de lehetősége volt arra, hogy maga alakítsa ki a „büntetés mértékét” azáltal, hogy megbéküljön a tettessel, és megegyezzen vele a bosszú pénzben vagy jószágban való megváltásában (kompozíció).²⁶ Az okozott felelősség megváltásának mértéke a tényállástól és a keletkezett kár mértékétől és kezdetben a sértettel való alkutól függött. A kezdeti igazságszolgáltatási formák (magán-igazságszolgáltatás, párviadal, ajánlások, *noxá*), a büntető joggyakorlatot az államalapítás első századaiban magánjogias jelleggel ruházták fel, ötletszerűen rendelve a megváltást hol enyhébb, hol súlyosabb bűncselekmények mellé (Szent István király Intelmei²⁷), meghagyva a sértett egyénnek a jogát a felelősség érvényesítésére, és kárának kiegyenlítésére (vérségi igazságszolgáltatás útján).²⁸

A büntetőeljárásnak is magánjogi jellege volt egészen a XIII. századig. Ennek oka az volt, hogy mivel a magánadeliktumokat hivatalból nem üldözték, ezért az egész eljárást úgy kezelték, mintha az a felek közötti nézeteltérés, párbaj lett volna (Szent István király Intelmei).

A kártérítés, mintegy a büntethető cselekmény retorziójának vagyoni oldalaként jelent meg. A károkozót pedig nemcsak a kár, hanem általánosságban annak többszörösének megtérítésére kötelezték azon elv alapján, hogy a károkozó kizárólag akkor szabadulhat, ha ő, mint tettes, tette eredményét teljes mértékben jóvátette. A felelősségnek ezt a fajta retorziós, büntetőjogba ágyazott létét év-

századokig támogatta a keresztény egyház is. A büntetőjog hatása mutatkozott meg abban is, hogy a kártérítés és a bűnösség jogkövetkezményeit az örökösök később nem érvényesíthették (azaz az igény nem öröklődött).²⁹

Középkori jogfejlődésünkben emiatt elvétve találhatunk kifejezett kártérítési szabályokat, éppen a fenti vita-rendezési formák, a területenként eltérő szokásjog, valamint az országban dúló bel- és külpolitikai harcok miatt. A szokásjogot összegyűjtő Werbőczy Hármaskönyvében azonban összesen egy, kártérítéssel járó felelősségi tényállást mégis találhatunk. A HK III. rész 33. címe³⁰ részletesen szabályozta az állatok által okozott károkat. Ez a rendelkezés annyiban eltért az előbb írt középkori felelősség jellemzőitől, hogy a károkozónak nem büntetést, hanem a kár összegét kellett megfizetnie.³¹ A károsult eszerint jogosult volt a károkozó állatot kára megtérítéséig mintegy „zálogtárgyként” magánál tartani, amennyiben pedig kárát az állat tulajdonosa nem kívánta megtéríteni, akkor a bíró becsléssel állapított meg kártérítést (az állat kötelező kiadása mellett).

A másik oldalon magánjogi szerződések biztosítékként büntetőjogi szankciókat helyeztek kilátásba. Zálogszerződések esetén a zálogkötelezettnek (adósnak) büntetést kellett fizetnie, amennyiben határidőben nem fizetett. Ez könnyen vezetett kényszerhez, illetve juthatott a zálogkötelezett a zálogjogosult vagy kölcsönt adó szolgálatába, amennyiben határidőben nem tudta kiváltani a zálogba adott zálogtárgyat, és a kétszeres összeget kellett esedékeskor visszafizetnie.

A magánjogi felelősség büntetőjogi felelősségtől történő elméleti és gyakorlati elválása a feudális rendszer felszámolásával összefüggésben a polgári forradalmak idején eresztett gyökeret, és az új társadalmi rétegek, valamint a tulajdonjog általános megjelenésével egyidejűleg jelent meg jogtudomány igénye a római jogi alapoktól független felelősség kialakítására – a felelősség differenciálására büntető és polgári felelősségre. A polgári jogi és büntetőjogi felelősség kettő nagy típusának megjelenéséhez hozzátartozik az is, hogy megszűntek (vagy legalábbis visszaszorultak) magánbüntetések.

IV. Felelősségi jog a polgári korban

A középkori jogfejlődéshez hasonlóan a polgári korban az Európa-szerte lezajlott kodifikációs hullám is megkésverte érte el hazánkat, tekintettel arra, hogy belső rendjének fenntartása és függetlenségéért vívott folyamatos küzdelme során nem tudott olyan mértékű előrelépést elérni jogrendszer fejlesztése terén, mint ugyanezen időszakban a francia, osztrák, porosz és német államok.

Emiatt a felelősségi jogi szabályozás is hol az osztrák, hol a középkori magyar szokásjogon és rendi szabályokon nyugodott, melynek következtében a nagy kodifikációs évszázad beköszöntekor hazánkban még teljesen hiányzott az egységes jogalkalmazás, és a felelősségnek a természetjogászok által kidolgozott általános rendelkezése. A természetjogászok érdeme annak a generális kártérítési formának a kialakítása, amely minden deliktális esetre

alkalmazható, és amelyben először válik tudatossá a kártérítési kötelelem büntetőjogtól való részleges önállósága azon következtetés által, amely szerint a tilos cselekmény a büntethetőségtől függetlenül önmagában jogalapot teremt a megtérítésre. A természetjogászok érdeme volt az is, hogy először önálló formában a XVIII–XIX. századi kódexek részévé válhatott az általános kártérítési forma.³²

A Code Civil, a porosz Landrecht és az Optk. a természetjogászok érdeméért már tartalmazott egy általános, kár bekövetkezése esetén alkalmazható felelősségi tényállást.³³ A Code Civil rendelkezése,³⁴ melyet később a német felelősségi rendszer éles kritikával illetett, és amely az előbbinek mintegy ellentétéként jött létre, általános kárfelelősségével sikerrel terjesztette ki a polgári felelősséget. A rendelkezés azonban meg is rekedt a római jogi vétkességfogalom maximalizálásánál, melybe az idő előrehaladtával már az objektív felelősség római kereteket egyébként széthúzó tényállását is szubszumálta, mintegy „leplezett tárgyi felelősséget”³⁵ ismerve el a vétkesség végletekig való hangsúlyozásával. A Marton által leplezett tárgyi felelősségnek nevezett elvet kiterjesztette a rendelkezés például az épület által okozott károkra, a felügyelet alatt álló személyek, alkalmazottak és állatok okozta károkra, amelyekkel szemben ellenbizonyításnak van helye, azonban kizárólag akkor, ha bizonyítható, hogy a kár külső ok miatt következett be.³⁶ A bírói mérlegelésnek teret engedő rendszerrel szemben a századfordulón megalkotott BGB-t már a jogellenesség és betudhatóság, valamint az objektív vétkességről valamiféle szubjektív vétkességre való szét- és kettéválás jellemezte, amelyben a jogalkotó vétkes felelősségként csupán egy-két, a vétkes felelősség esetköreibe „becsúztatott” esetet ismert el. A francia jogban általánosan alkalmazható felelősségi rendszerrel szemben továbbá a BGB ma is hatályos 823. §-a nagymértékben szűkítette a felelősség megállapíthatóságát, mely a védett jogi tárgyakat igyekezett tételesen megfogalmazni, és minden ilyen meghatározott jogi érdek csak akkor részesülhet(ett) védelemben, ha a károkozó olyan jogszabályt is megsértett, amely kifejezetten a sértett meghatározott kár elleni védelmét szolgálta.³⁷

Mégis e kódexek gyakorlati érvényesülése során az látszódtott, hogy a jogalkalmazás során³⁸ az elméleti eltérések ellenére továbbra is csökönyösen ragaszkodtak a római jogi hagyaték, a vétkesség fenntartásához és minden újonnan fellépő magánjogi felelősségi alakzatra történő alkalmazásához. Az önálló felelősségi elmélet azonban már megjelent a kor nagy jogtudósainak műveiben is, így többek között legkorábban Frank Ignácnál, majd jó egy évszázaddal később Grosschmid Béni egyedülálló művében³⁹ tűnik fel önálló polgári felelősségként a büntetőjogi és a fejeletmi felelősség mellett.

Marton Géza a magyar kártérítési jog fejlődése vonatkozásában az alábbiakat fogalmazta meg az uralkodó jogelmélettel szemben:

„az utolsó félevszázad folyamán a felelősség elvi alapjainak felfogásában bekövetkezett mélyreható változás folytán egyikévé vált a magánjog legvitásabb területeinek, hol a legmélyebb rétegekig hatoló elméleti kétségek az egész eddigi rendszer alapjait megrendítették. [...] az eddigi elmélet a római felelősségi tannak a mai életbe való átültetésénél olyan sarkalatos, mondhatnám, végzetes tévedéseket követett el, hogy ezek az egész magánjogi felelősségi rendszer építményének elferdülését, ennek folytán legalapvetőbb fogalmainak is eltorzulását idézték elő.”⁴⁰

Egészen 1872-ig kellett várni,⁴¹ amíg egy büntetőjogász, Karl Binding művében⁴² megkérdőjelezte a fennálló egységes felelősségi rendszert, és a magánjogi és büntetőjogi felelősség független alapra helyezése mellett foglalt állást⁴³ – és a vétkességet, mint a kizárólag a büntetőjogban érvényesülő elvet a büntetőjogra javasolta korlátozni, valamint szükségesnek tartotta a büntetőjogon kívül eső, magánjogi felelősség eltérő alapokra helyezését. Hangsúlyozta továbbá, hogy a magánjogi felelősség jogkövetkezménye (nem büntetőjogi tényállásoknak, ahogyan ő nevezi) nem lehet retorziós jellegű, könyvében a büntetési jellegű jogkövetkezmények helyett már a jóvátételi kötelezettséget hangoztatta, mértékét pedig kizárólag az okozott kár megtérítésében, semmint többszöröseben látta.⁴⁴

Binding már különbséget tett a kontraktuális felelősség, valamint azon deliktuális kárfelelősség között, amelyben a vétkesség elve, jöllehet magánjogi keretek között, de továbbra is alkalmazandó. Végül további jelentős megállapítása volt, hogy a deliktuális kárért történő felelősségérvényesítés nem az államot, hanem a károsultat illeti meg.⁴⁵ Binding tehát sorra vette azon lényeges elemek mindegyikét, amely a magánjogi felelősség elválasztását indokolta a büntetőjogi felelősségtől (amely munkájával az objektív kártérítés tanában az okozási elvet képviselte), és amelynek hatása a következő évszázadban ért be Európában (például a dualista magánjogi kárszemlélet – kontraktuális és deliktuális kárfelelősség). Ez az elmélet lett az alapja magyar jogtudósaink vétkességi elmélettől független felelősséget boncolgató irodalmának, mely jelen tanulmány második felében kerül ismertetésre, amely alapján megalkotott törvények az ország körülményeinek viszontagságai, és a hiányzó polgári törvénykönyv ellenére is megállták a helyüket az európai jogszabályok között.

MIREISZ, TÍMEA

Überblick über die Unterscheidung zwischen strafrechtlicher und zivilrechtlicher Haftung in der ungarischen Rechtsgeschichte (Zusammenfassung)

In Bezug auf die Grundlagen des Verantwortungssystems haben sich in der Entwicklungsgeschichte nur wenige Änderungen ergeben, die die Grundlagen des Systems verändern. Das Verantwortungsprinzip, das in den römischen Rechtsgrundlagen des Privatrechtsbegriffs verankert war, beruhte jahrhundertlang im Wesentlichen auf einer strafrechtlichen Regel und machte diese Schuld im Allgemeinen zu einer einheitlichen und unbestreitbaren Grundlage für alle Formen der Haftung. Es gibt erhebliche Unterschiede zwischen der Art der strafrechtlichen und zivilrechtlichen Haftung, die die Rechtspraxis im Laufe der Jahrhunderte entwickelt hat.

Der Aufsatz beschäftigt sich mit dem Hintergrund der Entwicklung der Trennung dieser beiden Verantwortungsarten, die Entwicklung von Haftungsrahmen, die nicht auf dem Schuldprinzip beruhen. In der mittelalterlichen Rechtsentwicklung finden wir jedoch selten Rechtsbehelfsregeln, die ähnlich wie Entschädigung waren. Der Aufsatz untersucht die europäischen und ungarischen Aktivitäten von Naturrechtforschern, das Zeitalter der Kodifizierung und das spätere bürgerliche Zeitalter bezüglich der Entwicklung der zivilrechtlichen Verantwortung.

Jegyzetek

1. A görög jogbölcselek műveiben például már megjelenik hasonló jelentésű fogalom.
2. FÖLDI András: *A jogi felelősség fogalmáról*. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae, Tomus XXX. Budapest, 1988, 10. p.
3. BÓNIS Péter: A vagyoni és nem-vagyoni károk megtérítése a glosszatori jogtudományban. Néhány szempont a középkori kártérítési jog történetéhez. *Jogelméleti Szemle*, 2011. 3. sz. <http://jesz.ajk.elte.hu/bonis47.html> Az ókori római jogban *delictum*ből deliktualis kötelelem keletkezett, amelynél a sértett (vagy a jogutódja!) mint hitelező követelhetette az elkövetőtől, az adóstól a törvény által szabott, kárpótló jellegű magánjogi büntetés, a *poena* megfizetését. *Actiones poenales purae* (tisztá büntetőkereset esetén) a sértettnak joga volt arra is, hogy a *poena* mellett vagyoni kártérítést is követeljen. A római jog tehát, lévén a büntetőjogot nem ismerte külön jogágként, ennél fogva a károkozás polgári jogi szankciója, a kártérítés sem vált el a büntetőjog szankciójellegétől.
4. BÓNIS 2011. A glosszátorok alakították a magánbüncselekmény rendszerén, kiemelve és hosszú évszázadokra kizárólagossá téve egy károkozási tényállást, a *damnum iniuria datum*ot, amely *lex Aquilia*n alapuló magánbüncselekmény a modern kártérítési jog általános károkozási tényállása lett, a vétkességgel – és annak valamennyi tényállást formáló, és felelősséget kizáró elemével együtt (beszámíthatóság hiánya, jogos védelmi helyzet, tévedés, önhiba). Ugyanakkor Marton Géza kiemeli, hogy ekkor már megfigyelhető, hogy egyes glosszátorok (Rotondi) igyekeztek enyhíteni a recipiált római jogi felelősségből mindazt, amely a felelősség pönális eredetére emlékeztetett, és helyette több bűnelkövető esetén egyetemlegesség bevezetése, a kereset öröklésének a bevezetése, a becsülő eskü és a noxális jelleg, valamint a testi károokra történő korlátozás eltörlése mellett érveltek MARTON Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból. In SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog. IV. kötet. Kötelmi jog különös rész*. Budapest, 1942, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 796. p.
5. MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, 1993, Triorg Kft.
6. MARTON 1942, 783–784. p.
7. MARTON 1942, 783–784. p.
8. MARTON 1942, 790–794. p.
9. Egyes vélemények szerint a XII táblás törvényeket megelőzően, valamint a római jog vulgarizációja alatt betörő germán jogok idején a *culpa* helyett sokkal inkább objektív alapú felelősség érvényesült.
10. Például Hasse vétkességi tannal foglalkozó műve. HASSE, Johann Christensen: *Die culpa des römischen Rechts. Eine civilistische Abhandlung*. Kiel, 1815, Akademische Buchhandlung
11. ZOVÁNYI Nikolett: A felelősség intézményének alakulása a kezdetektől a XX. század végéig. *Debreceni Jogi Műhely*, 2012. 3. sz. DOI 10.24169/DJM/2012/3/8 Iustinianus az általa eszközölt változtatások egyikeként az addigi vegyes rendszert megváltoztatva egy *actio* fajtát emelt ki, és tette a rendszer alapjává általa a *culpát*. A *custodia* felelősség tartalmát tekintve nem volt magyarázható és összeegyeztethető a *culpával*, ezért annak alkalmazási körét szűkítette a hajósok, fogadósok, és istállótulajdonosok által tevékenységi körükben megkötött szerződések keretében őrizetbe átvett dolgokban (vagyonban) bekövetkezett károokra. A felelősségi rendszer alapjává tehát tisztán vétkességi elvű *culpa* vált, azaz a fennmaradó *custodia* felelősség körébe tartozó káreseményre a *culpa levis*ből kialakított *culpa levis*sima szolgált, amely a legkisebb fokú vétkességen alapult (*negligentia*).
12. Végző soron a *custodia* felelősség hosszú évszázadokra eltemetett formáját hívta életre a XIX. század a maga tehetetlenségében a gazdasági, társadalmi és szociális változások következtében megjelenő felelősségi formákra is a veszélyes üzemi felelősség formájában, valamint az egyéb objektív felelősségi formákban.
13. MARTON 1942, 785. p.
14. Lásd részletesebben a tanulmány második részében.
15. EÖRSI Gyula: *Kártérítés jogellenes magatartásért*. Budapest, 1958, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 29. p.
16. EÖRSI 1958, 29. p.
17. EÖRSI 1958, 32. p.
18. EÖRSI 1958, 30. p.
19. FÉZER Tamás: A büncselekmények áldozatainak járó jóvátétel elméleti kérdései. *Debreceni Jogi Műhely*, 2011. 3. sz. DOI 10.24169/DJM/2011/3/1
20. EÖRSI 1958, 30. p.
21. EÖRSI 1958, 32. p.
22. ZOVÁNYI 2012.
23. HORVÁTH, Attila: Die privatrechtliche und strafrechtliche Verantwortung in dem mitteralterlichen Ungarn. *Rechtsgeschichtliche Vorträge 9*, Budapest, 1998. 3. p.
24. ZOVÁNYI 2012.
25. HORVÁTH 1998, 4. p.
26. Uo.

- ²⁷ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 49. Fejezet arról, a ki kardot von, de sebet nem ejt. „Ha valaki dühe gerjedelmében kardját kivonja, de mindazonáltal sebet nem ejt vele, csupán a mezitelen kardért bűnhődjék a vérdíj felével.”
- ²⁸ MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó, 271. p.
- ²⁹ HORVÁTH 1998, 4. p.
- ³⁰ 33. Czim. Miképen kell azokat a károkat megtéríteni, melyeket a marhák és barmok okoztak (1–5. §).
- ³¹ Ez a rendelkezés meglátásom szerint inkább jelzi a cselekmény pénzbüntetéssel történő szankcionálását, mintsem tudatos elhatárolást a büntetőjogi felelősségtől.
- ³² MARTON 1942, 786–787. p.
- ³³ MARTON 1993, 54. p.
- ³⁴ § 1382 Code Civil: „Bármely emberi cselekedetével, aki másnak kárt okoz, köteles arra, hogy a hibája miatt okozott kárt megtérítse.”
- ³⁵ MARTON 1993, 56. p.
- ³⁶ MARTON 1942, 788. p.
- ³⁷ SZABÓ Dániel: A Ptk. 339. § (1) bekezdésének látszólagos módosítása a kontinentális jogfejlődés tükrében. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007. 6. sz. 25–27. p.
- ³⁸ Valamint feltehetően amiatt, hogy még az előforduló jogesetek nagy része kezelhető volt a vétkességi alapú rendszer tágításával, egészen a nagyüzemek megjelenéséig.
- ³⁹ GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötetmi jogunk köréből*. I. kötet. Budapest, 1932, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- ⁴⁰ MARTON 1942, 782–783. p.
- ⁴¹ Jóllehet az objektív felelősség első úttörőjeként az 1838. évi porosz vasúttörvény már társadalmi és gazdasági változásokra adott válaszként igazolta azt, hogy egy fejlett világban nem létezhet csupán egy szubjektív felelősséget elfogadó és hirdető elmélet, hanem igenis szükség van az objektív felelősségi elemek meglétére a felelősségi rendszerben.
- ⁴² BINDING, Karl: *Die Normen und ihre Übertretung. Eine Untersuchung über die rechtmässige Handlung und die Arten des Delikts*. Leipzig, 1872, Verlag von Wilhelm Engelmann.
- ⁴³ BINDING 1872, 212. p.
- ⁴⁴ BINDING 1872, 214. p.
- ⁴⁵ BINDING 1872, 219. p. Büncselekményből eredő kártérítést nem az állam, hanem a károsult jogosult követelni.

DISPUTA

Hollósi Gábor

A történelmi emlékezet az 1920. évi I. törvénycikk indokolásában

I. Bevezető

A történelmi tények kezelésének vizsgálata kifejezetten érdekes a jogszabályokban, illetve azok hivatalos indokolásaiban. Ott ugyanis a múlt eseményei az új joganyag erősítésének, támogatásának szolgálatába állnak, bemutatásuknak tehát nem pusztán a megismerés a célja. Egyúttal a történész kezéből is kikerül a múlttól alkotott kép hitelességének ügye, immár a jogalkotó felelőssége, hogy mennyiben érvényesíti a kritikai szemléletet. Az alkotmányos erejű törvényeknél a történelmi példák legitimáló ereje különösen lényeges, és ez nem volt másként az 1920. évi I. tc.¹ esetében sem, mely a „Horthy-rendszert” a két világháború közötti Magyarország emblematisz törvényeként alapozta meg.

Munkánkban a kormányzói intézmény hazai fejlődése elé e törvénycikk indokolásának² görbe tükrét tartjuk: azt vizsgáljuk, hogy az korábbi kormányzókként kikre, illetve kikre nem hivatkozott, és igyekszünk minden személy esetében kialakítani – pro vagy kontra – egy tényszerű(bb) álláspontot. Ennek alapján képet tudunk alkotni arról, hogy

Horthy jogköreinek megalapozásában valójában mely történelmi személyiségekre lehetett (volna) számítani. Tekintettel arra, hogy az 1920. évi I. tc. pusztán a kormányzói jogkör rögzítésénél jóval több, fontosnak tartottuk, hogy a nemzetgyűlés intézményének felállítására kapcsán a komparatistikai szempontokra is kitérjünk. Annál is inkább, mivel az indokolásnak ez a része – magyarországi előzmények híján – a történelmi példákat kényszerült mellőzni. Végül azt a kérdést sem kerülhetjük meg, hogy 1920-ban miért a kormányzói, és miért nem a nagyobb hagyományokkal rendelkező nádori tisztséget újították fel, illetve hogy e tekintetben a törvénycikk indokolása vajon a valós okokra hivatkozik-e. Érdekes ugyanis, hogy az 1910-es évek végének zűrzavaros időszakában készült egy nádori tisztség újjászervezésére vonatkozó törvényjavaslat is, mely Hadik János nevéhez fűződik. (Hadik 1918. október végén volt Magyarország miniszterelnöke, kevesebb mint 24 óráig.) Nem véletlen tehát, hogy az általunk vizsgált törvénycikk indoklása is felveti a „nádort vagy kormányzót” problémát.

Az említett kérdésekre azonban csak akkor tudunk érdemben választ adni, ha világosak számunkra az 1920. évi I. tc. keletkezésének közjogi körülményei. Az alábbiakban tehát legelőször arra a helyzetre térünk ki, melyben szükségessé vált történelmi alkotmányunk e XX. század eleji darabjának életre hívása.

II. Az állami főhatalom gyakorlása lehetetlenné válik

IV. Károly – az utolsó magyar király – 1918. november 13-án az eckartsauai nyilatkozatban lemondott az államügyek vitelében való részvételéről.³ Nézetünk szerint nem